

ПСИХОЛОГІЯ ЖИТТЯ ЯК ПАРАДИГМА ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

Відродження української нації, процеси якого відбуваються сьогодні у нашому суспільстві, має спирається, насамперед, на розвиток відповідальності, свідомості, духовності та творчого потенціалу особистості. Особливості реалізації означених якостей вивчаються і розробляються новим психологічним напрямом – психологією життя особистості, що ґрунтується на парадигмі життєтворчості.

Ключові слова: *життєтворчість, доросла людина, професійне становлення, самовизначення, соціальна ситуація, професійна діяльність.*

Постановка проблеми. Життя людини у період ранньої дорослості ускладнюється, стає неповторним. Значно зростає його інтенсивність, що скорочує час для роздумів про те, чого вона хоче від життя, чи правильно живе. Становлення людини як суб'єкта життєдіяльності виявляється в її активності у різних сферах життя, розв'язанні життєвих проблем, володінні засобами і способами самовираження, саморегуляції та організації свого життя. Молода людина здатна обирати напрям і спосіб життя, визначати основні цілі, етапи їх досягнення і підпорядкованість цих етапів; розв'язувати основні суперечності життя, досягти своїх життєвих цілей і реалізувати плани; творити цінності свого життя, розширювати коло інтересів, захоплень [4, с. 271].

Специфічність різних етапів професійного становлення молодої людини як необхідної ознаки будь-якого розвитку проглядається, з одного боку, в «якісній визначеності» різних типів провідної діяльності, які суб'єкт виконує послідовно в ході професіоналізації (ігрова, навчальна, трудова), з другого боку – у «квантируванні» загальних тенденцій її психічного розвитку.

У період ранньої дорослості формується власний образ життя, виробляються життєві стратегії, відбувається засвоєння професійних ролей, включення до соціальної активності. Рання дорослість – це період "входження" у професію, соціально-професійна адаптація, усвідомлення громадських прав та обов'язків, соціальної відповідальності; утворення сім'ї та налагодження сімейних стосунків, розв'язання побутових і бюджетних проблем, вироблення стилю виховання дітей [6, с.105].

Мета статті. Здійснити теоретико-методологічний аналіз категорії психології життя як парадигми життєтворчості.

Результати теоретичного дослідження. У процесі створення життєтворчих проєктів формується „Я”-концепція: визначається „Я” актуальне (самоідентифікація себе), „Я” соціальне (погляд на себе з точки зору соціального оточення), „Я” потенційне (якості та цінності особистості за суттєвих змін життєвого світу), „Я” ідеальне (тенденції розвитку та самоздійснення особистості) [3, с.192].

Таким чином в учнів формується складова життєвої компетентності – рольова компетентність („здатність особистості розв'язувати життєві проблеми, пов'язані з рольовою поведінкою, функціонуванням життєвих ролей” [1, с.23]).

Джерелами формування „Я”-концепції виступають:

- досвід індивідуальної діяльності (індивідуальна робота у складі групи; самостійна робота над оформленням проєкту);
- досвід спілкування з однолітками (інтерактивна групова робота) й дорослими (взаємодія з викладачем);
- оцінні судження (учнівське взаємоцінування, цінування та оцінювання викладачем).

Одним з ключових моментів цього процесу є рефлексія. Вона розглядається як складова „Я”-концепції, феномен суб’єктивності людини (суб’єктивність – „засіб існування самосвідомості”, „ключовий момент духовного розвитку особистості” [3, с.100-101].

Таким чином відбувається орієнтація зростаючої особистості в тому, „якою вона є, якою може бути і якою хотіла б бути”, створення й реалізація життєвого проекту, що є важливою умовою гармонійного розвитку учня протягом життя, вироблення життєвої стратегії самореалізації, в основі якої – творча активність.

Життєва компетентність розглядається як одна з провідних компонент життєтворчості. Згідно визначеного підходу, життєва компетентність – цілісне утворення, що являє собою складну системну властивість усієї особистості, і характеризує її здатність: зберігати та оптимально відтворювати, розвивати себе, своє життя, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні життєві завдання та проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві і соціальні ролі, які ґрунтуються на життєтворчих знаннях, уміннях і навичках, життєвих досягненнях.

Досить істотні зміни особистості пов’язані із соціальною ситуацією розвитку дорослої людини. Домінуюче місце займають мотиви, спрямовані на самовизначення та підготовку до самостійного життя. Ці мотиви отримують особистісний смисл та стають дійовими. Провідною діяльністю періоду ранньої дорослості є професійне навчання, або ж трудова діяльність. Це сприятливий період для засвоєння ділових норм і стосунків між людьми, оволодіння професійно-трудовами навичками. Засвоєнні в цей період знання, уміння, навички надалі розвиваються і удосконалюються в професійній діяльності [5, с.274].

Особливості реалізації на практиці вершинних проявів особистості – відповідальності, свідомості, духовності та творчого потенціалу особистості визначаються і розробляються новим психологічним напрямом – психологією життя, що ґрунтується на парадигмі життєтворчості. За такого підходу особистість розглядається як суб’єкт життєтворчості, який творчо розробляє та здійснює свій особистий життєвий проект, а також відповідає за свою долю.

Психологія життя характеризується трьома завданнями: досліджує першооснову індивідуального існування людини як прояву її соціального буття; розкриває психологічні механізми індивідуального життєздійснення; вивчає шляхи досягнення повноти й цілісності індивідуального буття, умови набуття особистісного статусу суб’єкта життєтворчості [3, с.5]. Серед психологічних напрямів розробки життєвої проблематики можна відзначити: концепцію життєвих прагнень (Ш. Бюлер); теорію тематичної структуралізації життя (К. Левін); теорію особистості як суб’єкта життя (С. Рубінштейн); концепцію саморозвитку особистості (Г. Костюк); теорії *розвитку особистості протягом життя* (О. Головаха, О. Кронік, Е. Anatarella, Т. Holmes, R. Rahe), психологію *життєвого світу* особистості (Т. Титаренко), психологію *життєвого шляху* особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Е. Еріксон, Г. Крайг, Л. Кулешова, Н. Логінова, М. Рибніков, С. Рубінштейн, Г. Томе та ін.), психологію *часу* особистості (К. Абульханова-Славська, Т. Березіна, О. Головаха, В. Ковальов, О. Кронік, Б. Цуканов, К. Левін, J. Nuttin, L. Frank), психологію *автобіографічної пам’яті* (В. Нуркова, В. Ross, E. Salamas), *людської долі* (В. Дружинін, Л. Коган, В. Панок, Ж. Піаже, Л. Уманець, А. Bruhl, L. Sondi); життєвої програми особистості (І. Мартинюк, Н. Соболева, Л. Сохань); дослідження самоактуалізації в контексті життєвого шляху (Є. Вахромов); творчої активності особистості (Д. Богоявленська, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов та ін.), життєвого шляху як творчого акту (Є. Варламова, Ю. Михайлова) та ін. [3, с.16].

Сучасні уявлення про життя людини у вітчизняній психології спираються на ідеї Б. Ананьєва про розвиток індивіда протягом життя, біографічний метод, запропонований Н. Логіною, роботу “Людина та світ” С. Рубінштейна, праці К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, І. Джидарьян та ін.

Творча спрямованість особистості сприяє цілісному розвитку можливостей людини й виявляється найбільш продуктивною позицією, що збагачує широкий спектр його проявів -

професійних, соціальних, комунікативних, побутових тощо. Зазначимо, що в загальній психології задля позначення такої спрямованості уже пропонувалося використовувати категорії „життєвої творчості” (Ф. Василюк) або „життєтворчості” (Д. Леонтєв, І. Махров, Л. Сохань та ін., С. Степанов), „творчої життєвої стратегії” (О. Васильєва, О. Демченко), „повсякденної” (або „домашньої”) творчості (В. Моляко).

Життєтворчість виявляє себе у найрізноманітніших аспектах психічного життя - у діяльності (К. Абульханова-Славська, О. Тихомиров), дії (А. Запорожець, В. Зінченко), мисленні (Я. Пономарьов, О. Тихомиров), мотивації (В. Асєєв, Л. Божович, Д. Ельконін, М. Лісіна), активності (Д. Богоявленська, В. Петровський), цілеутворенні (К. Абульханова-Славська, В. Пушкин, О. Тихомиров) [6, с.20].

Принцип життєтворчості передбачає, що предметом творчості стає не тільки зовнішній, а й внутрішній світ людини, коли вона будує власне життя відповідно до певного морального позитивного задуму, що має особистісний смисл, котрий, у кінцевому підсумку, збігається із загальнолюдським. При цьому загальнолюдське не є нормативним взірцем, ідеалом чи ідолом. Навпаки, воно виростає з індивідуально-своєрідного як результат творчих зусиль, креативної активності конкретних людей [6, с.15].

Проявляється життєтворчість як у зовнішній, так і у внутрішній сферах. На нашу думку у внутрішньоособистісній сфері людини, її самовідносинах життєтворчість виявляється у формі саморозвитку – культивування власної унікальності всіх рівнів шляхом розширення власних можливостей, які обмежені лише ступенем зусилля, що прикладається. У соціальній сфері взаємодії воно виявляється у формі соціотворчості – спілкування, співтворчої взаємодії, що культивує взаємну унікальність людей – суб’єктів соціогенезу. У сфері відносин людини з культурою життєтворчість виявляється у формі культуротворчості, коли людина набуває якостей суб’єкта культури, створює її матеріальні та духовні цінності, тобто забезпечує культурогенез.

Здібності, які стосуються життєтворчості, передбачають здатність людини орієнтуватись в життєвих ситуаціях, реалістично їх оцінювати, робити вибір, що забезпечує успіх; обирати найбільш досконалі способи вирішення тих чи інших життєвих завдань; уміння “прораховувати” наслідки рішень та дій у ситуаціях підвищеного ризику; будувати свої стосунки з іншими людьми; виводити себе зі стану психічного напруження, стресу.

У розвитку цих здатностей, поряд із саморефлексією, особливою роль відіграє особистий життєвий досвід, активна та багатогранна реальна життєдіяльність особистості, її вчинки, індивідуальна поведінка. Саме реальний життєвий процес визначає міру індивідуальних можливостей і з урахуванням цієї міри особистість має змогу проектувати для себе або досягнення вершин на життєвому шляху, або відмову від того, на що немає здібностей, сил, можливостей.

У загальних межах напряму рефлексивної психології співтворчості здійснено самостійне дослідження життєтворчості як психологічної категорії. Категорія „життєтворчість” сприяє подальшому розвитку дослідження творчості як інтегральної характеристики життєвих проявів особистості. Ми вважаємо, що на загально психологічному рівні „життєтворчість” необхідно розглядати як особливу спрямованість розвитку зрілої, адаптованої особистості.

За даними психологічного аналізу провідний зміст цієї категорії є результатом більш узагальненого розуміння творчості; він відбиває його визнання як обраної життєвої позиції особистості. Перетворення творчості в центральну цінність власного життя виводить особистість до царини особливих, інтегральних закономірностей, які потребують спеціального дослідження. Найбільш цілісно ці закономірності, уважає вчений, виявляють себе в динаміці смислової сфери особистості.

Ідея життєтворчості є провідною для сучасної соціальної філософії, психології, педагогічної теорії. Життєтворчість – це не тільки шлях до саморозвитку через цілепокладання, самопрограмування й конструювання певної системи соціальних статусів.

Вона не зводиться до прагнення всебічного аналізу й синтезу, системно-структурного відображення дійсності та її свідомого перетворення [6, с.14].

Мистецтво жити є вищою розвинутою здатністю до життєтворчості. Оновлення змісту, форм і методів, функцій педагогіки є найбільш продуктивним, оскільки розкриває нове бачення проблем, містить прогностичну філософію школи XXI століття. Найціннішим надбанням педагогіки життєтворчості є те, що її цілі, зміст близькі не лише реформаторам-педагогам, але й дітям, які стають співтворцями нових моделей школи XXI століття, глибше осмислюють своє життя, навчаються для того, щоб оволодіти мистецтвом життєтворчості, мистецтвом ефективного виконання життєвих і соціальних ролей. Компетентне ставлення особистості до життя означає потребу в самопізнанні, саморозумінні, самореалізації в різних видах творчої діяльності; володіння науковими знаннями про сутність „Я”, принципами і методами життєздійснення; усвідомлення, організацію свого психологічного часу, життєвого шляху, особистісного розвитку; проблемне бачення свого життя; осмислене розв’язання міжособистісних суперечностей; здатність до об’єктивної оцінки рівнів, сфер і меж поширення своєї життєвої активності; усвідомлену й адекватну оцінку результатів своєї життєдіяльності; високу культуру споживання; відповідальне ставлення до свого життя, здоров’я; культуру фізичного розвитку; філософське, етичне осмислення свого життя [2, с. 7-8].

У межах соціально-психологічної концепції життєтворчості відповідно використовуються такі категорії психології життя, як: картина життя, життєвий шлях, життєвий світ, життєвий простір, життєві стратегії, стиль життя, життєвий проект тощо. Однією з провідних компонент життєтворчості виступає життєва компетентність особистості, яка розглядається в сучасній психології здебільшого як сукупність знань життєвих законів, умінь їх застосовувати у власному житті та неповторного індивідуального досвіду.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У сучасному суспільстві потрібні громадяни, які здатні приймати нестандартні рішення, творчо підходити до вирішення тієї чи іншої проблеми, самоконтролювати та самооцінювати результати своєї діяльності. Всі аспекти навчання і виховання повинні бути спрямовані на розвиток творчої особистості, її життєвих навичок з усіх майбутніх життєтворчих компетенцій особистості.

Список використаних джерел

1. Горностай П. Рольова компетентність як умова гармонійності життєвого світу особистості / П. Горностай // Психолог. перспективи. – 2004. – Вип. 6. – С. 23–35.
2. Життєва компетентність особистості: від теорій до практики : наук.- метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
3. Мистецтво життєтворчості особистості : наук.-метод. посіб. : у 2 ч. / ред. рада : В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань та ін. – К., 1997. – Ч. 1. Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.
4. Савчин М. В., Василенко Л. П. : Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / Мирослав Васильович Савчин, Леся Павлівна Василівна. К.: 2006.- 360с. (Альма-матер).
5. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / Олександр Васильович Скрипченко, Любов Василівна Долинська, Зоя Володимирівна Огороднійчук та інш. - К.: Просвіта. 2001.- 416с.
6. Ямницький В. М. Життєві перспективи особистості в контексті психології життєтворчості /Вадим Маркович Ямницький, Світлана Анатоліївна Литвиненко // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць: наук. записки РДГУ / РДГУ; [ред. кол.: І.Д. Бех, В.В. Вербець, А.М. Воробйов та ін.]. – Рівне: РДГУ, 2007. – Вип. 37. – С.4-6.

References

1. Gornostaj P. Rol'ova kompetentnist' jak umova garmonijnosti zhyttjevogo svitu osobystosti / P. Gornostaj // *Psycholog. perspektyvy*. – 2004. – Vyp. 6. – S. 23–35.
2. Zhyttjeva kompetentnist' osobystosti: vid teorij do praktyky : nauk.- metod. posib. / za red. I.G. Jermakova – Zaporizhzhja : Centrion, 2005. – 640 s.
3. Mystectvo zhyttjetvorchosti osobystosti : nauk.-metod. posib. : u 2 ch. / red. rada : V.M. Donij, G. M. Nesen, L. V. Sohan' ta in. – K., 1997. – Ch. 1. Teorija i tehnologija zhyttjetvorchosti. – 392 s.
4. Savchyn M.V., Vasylenko L.P. : Vikova ta pedagogichna psihologija:navchal'nyj posibnyk./Myroslav Vasylovych Savchyn, Lesja Pavlivna Vasylivna. K.: 2006.- 360s. (Al'ma-mater).
5. Skrypchenko O. V. Vikova ta pedagogichna psihologija: navchal'nyj posibnyk./ Oleksandr Vasylovych Skrypchenko, Ljubov Vasylivna Dolyn'ska, Zoja Volodymyrivna Ogorodnijchuk ta insh. - K.: Prosvita. 2001.- 416s.
6. Jamnyc'kyj V. M. Zhyttjevi perspektyvy osobystosti v konteksti psihologii' zhyttjetvorchosti /Vadym Markovych Jamnyc'kyj, Svitlana Anatolii'vna Lytvynenko // *Onovlennja zmistu, form ta metodiv navchannja i vyhovannja v zakladah osvity: zb. nauk. prac': nauk. zapysky RDGU / RDGU; [redkol.: I.D.Beh, V.V.Verbec', A.M.Vorobjov ta in.]*. – Rivne: RDGU, 2007. – Vyp.37. – S.4-6.

Резюме. Возрождение украинской нации, процессы которого происходят сегодня в нашем обществе, опирается, прежде всего, на развитие ответственности, сознания, духовности и творческого потенциала личности. Особенности реализации указанных качеств изучаются и разрабатываются новым психологическим направлением – психологией жизни личности, основанной на парадигме жизнотворчества.

Ключевые слова: жизнотворчество, взрослый человек, профессиональное становление, самоопределение, социальная ситуация, профессиональная деятельность.

Summary. Features implement in practice displays individual responsibility, consciousness, spirituality and creative potential are identified and developed new psychological direction - the psychology of life, based on the paradigm of life creation. This approach is seen as an identity life creativity that creatively develops and carries out his personal life project and is responsible for their fate.

Psychology of life characterized by three objectives: exploring the fundamental principle of individual human existence as a manifestation of social life; reveals the psychological mechanisms of individual implementation of life; exploring ways to achieve completeness and integrity of the individual being, the conditions of entry of personal status subject life creativity.

As part the social-psychological concepts of life creation respectively, the following categories of psychology of life, as a picture of life, life, life world, living space, life strategies, lifestyle, life project and so on. One of the leading life creation component vital competence of personality, which in modern psychology is regarded primarily as a body of knowledge of the laws of life, ability to apply them in their own lives and unique individual experience.

In modern society needs citizens who are able to adopt innovative solutions, creative approach to resolve the problem, monitor and results their performance. All aspects of training and education should be aimed at developing the creative personality, her life skills of all future life-giving individual competencies.

The young man is able to choose the direction and way of life, identify key objectives and steps to achieve them subordination of these stages; resolve contradictions of life, achieve their life goals and implement plans; create value their lives and expand the range of interests, hobbies.

Key words: creative life, adult person, professional development, self-determination, social situation, professional activity.